

# Információs társadalom – UNESCO – információs szupersztráda\*

*Szerzőnk az információs társadalom és az információs szupersztráda fogalmát két, de egymással szoros kapcsolatban álló fogalomként, egyfajta – elnézést a teológiai allúzióért – „szentkettősségként” mutatja be. Hogy a könyvtáros és a szakirodalmi tájékoztató szakma mit kezdhet ezzel a kettős, mégis „egylényegű” jelenséggel, arról az UNESCO/INFOETHICS konferenciáját ismertetve fejt ki véleményét.*

A dolgozat címében az UNESCO szerepeltetése az információs társadalom és az információs szupersztráda között nem stiláris jellegű lelemény. Úgy tűnik ugyanis, hogy miközben már a csapból is az információs társadalom folyik, addig az információs sztráda egyelőre inkább csak a szakmabeliek – a könyvtárosok és a szaktájékoztatók – körében csurran-csöppen. A két egymással ugyan összefüggő, de mégsem azonos fogalom gyakran összemósodik. Ezt az összemósódást kívánja képletesen összefüggéssé korrigálni az UNESCO címbeli megemlítése, amit a dolgozatban annak rendje-módja szerint tüzetes kifejtés követ majd.

## Az információs társadalom

Az információs társadalom lényegét tekintve gazdasági, elméletileg pedig kifejezetten társadalomtudományi kategória. Csak emlékeztetőül: az információs társadalom mint fogalom a hatvanas évek Egyesült Államokában azután keletkezett, hogy a termelésben közvetlenül részt vevő aktív lakosság aránya 50% alá esett, s így a munkavállalók többsége az ún. tercier szférába, vagyis a szolgáltatásokba került át. Ez a gazdasági átcsoportosulás valóban forradalmi jellegű volt: alapjában változtatta meg a foglalkoztatási struktúrát. A szóban forgó foglalkoztatási szerkezetváltást a fejlett termelési technika és a magas fokú termelékenység szükségképpen idézte elő. *Daniel Bell* amerikai szociológus a posztindusztriális társadalomról szóló művében elsőként írta le az információs társadalmat. Azonban más jelei is mutatkoztak a változásnak. Utalok itt *Fritz Machlup* amerikai közgazdász munkásságára, aki tudástermelésről, más szóval tudásiparról beszélt. Az ő gondolatainak statisztikai kimutatása *Porat* munkássága. Akkoriban az információs sztráda jelensége és fogalma még nem volt ismeretes.

Mivel a mezőgazdasági és ipari foglalkoztatottakon kívül az említett szerzők az információs társadalom fogalmkörébe minden nem közvetlenül produktív tevékenységet beleértettek, tulajdonképpen szolgáltatási társadalomként is lehetett volna jelölni ezt az új gazdasági alapú jelenséget és formációt.

## Az információs sztráda

A sztráda kialakulása és fogalma némi fáziseltolódással követte az információs társadalomét. A sztráda azonban nem egyszerűen terméke az előbbinek, hanem egyszersmind katalizátora is. A két fogalom tehát nem egy, de nem is kettő: szoros kapcsolatban, sokféle átmenetben, kölcsönös erősítésekben áll egymással.

A sztráda története összefügg a kétpólusú vilárendszer megszűnésével. A két ellenségként szemben álló világhatalom egyikének – a Szovjet-unióknak – hatalomvesztése azt is jelentette, hogy óriási kutatási és technológiai potenciál szabadult fel a „játszma nyertesénél” – az Egyesült Államoknál –, az e potenciálhoz tartozó szakemberek tízezreivel együtt. A roppant anyagi-technikai és humán erőforrás új, megfelelő foglalkoztatása szükségképpen kiemelt fontosságú napirendi kérdés lett. A csúcsipar, amely az immár leépült másik világhatalom technikai megfigyeléséhez és katonai erejének féken tartásához szükséges eszközöket állította elő, a megváltozott körülmények között is kulcspozíciót akart és tudott „kiharcolni” magának. Ennek elősegítése a kormányzat céljává is vált, hiszen a korábbi feladatnak ő volt a gazdája. Az információs társadalomra alapított megoldás végül is kormányzati megnyilatkozásként nyerte el az információs sztráda elnevezést. Létrejöttének

\* A IV. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon (1997. április 25.) elhangzott előadás alapján, amely részben a T022109 OTKA-kutatás keretében készült.

bejelentése konkrétan Al Gore-hoz, az Egyesült Államok alelnökéhez fűződik. Ezt követően az Európai Közösség ugyancsak kénytelen volt, nem utolsósorban technológiai és gazdasági okokból, felvenni a kesztyűt. Az ún. *Bangemann-jelentés* elfogadásában nyilvánult meg az EK vezetőinek az a határozata, amely szerint a sztráda – mint létérdek – Európában is bevezetésre kerül.

Dióhéjban tehát ez volna az információs társadalom és az információs sztráda kialakulásának és elméleti körülírásának története.

A két új gazdasági és technológiai jelenség értékelésével, a sztrádát közvetlenül megjelenítő Internet különböző tulajdonságaival ma már úgyszólván könyvtári irodalom foglalkozik. Róla időközben két szélsőséges vélemény fogalmazódott meg: az egyik a fejlődést üdvözlő eufóriáé, a másik a defenzíváé, sőt a kilátástalanságé, melynek a kulturális szféra, illetve annak egy része adott hangot.

Az információs társadalom és a sztráda története és kapcsolatainak itteni felvázolása egyszerűen azt is nyilvánvalóvá teszi, hogy ugyan sem az egyiket, sem a másikat nem a kultúra, ezen belül nem a könyvtárak számára találták ki, ám a sztrádát nagyon jól hasznosíthatja a szakmai tájékoztatás. A kultúra mindkét folyamatban bizvást keresheti és meg is találhatja a helyét, de ez fordítva is érvényes: a sztrádának szintén nem ártana, ha intenzívebben keresné a kulturális szférába történő becsatlakozásának lehetőségeit.

## Az UNESCO/INFOETHICS konferenciája

Itt ismét szóba kell hozni az UNESCO-nak a dolgozat címébe való közbeiktatását. Ennek oka nem is annyira a két tárgyalt jelenség – az információs társadalom és a sztráda – szétválasztása, mint inkább összefüggéseik érzékeltetése. Az UNESCO ugyanis – mint az ENSZ-család illetékes szakintézménye – 1997 márciusában Monacóban INFOETHICS címmel elsőként szervezett nemzetközi konferenciát az információs társadalom és a sztráda társadalmi összefüggéseinek és következményeinek megvitatására. E konferencia jelentősége inkább összehívásának tényében, mint konkrét eredményeiben tükröződik. Nevezetesen arra ösztönöz, hogy a nemzetközi közösség érdemben nézzen szembe az Internet társadalmi vetületeivel. A konferencián a legfejlettebb országok – a centrumnak nevezettek – és a fejlődők, azaz a perifériák képviselői – nem hagyva ki persze a köztes kategóriák képviselőit sem – összehívták várakozásaikat, igényeiket és eddigi tapasztalataikat az Internettel kapcsolatban.

A fejlődő országok, amint az várható is volt, egyfajta gyógyírnak tekintik az Internetet, olyan

valaminek, ami „nagy ugrást” tesz számukra lehetővé. Történelmi tapasztalat azonban, hogy a „nagy ugrások”, különösen rendkívül elmaradott, például Afrika egyes területein fennálló körülmények között, nem igazán szoktak sikeresek lenni.

A legfejlettebb országokban a problémák persze másképpen vetődnek fel. Ezekben már korántsem a gazdasági hatások az elsőrendű vitatémák, hanem inkább az Internet által felerősített gazdasági-technikai fejlődés és a kultúra viszonyának kérdései, jóllehet itt-ott jelentkeznek bizonyos gazdasági összefüggések is, rendszerint a munkanélküliséggel kapcsolatban.

A konferencián erőteljesen fogalmazódtak meg az Internet társadalmilag ellenőrizetlen vagy ellenőrizhetetlen tartalmi vonásaira vonatkozó fenntartások. Ide kívánczik, hogy a sztráda és az Internet szülőhazájában is, pl. a közelmúltban a Harvard Egyetem jogi karán, ugyancsak kutatói bonckés alá kerültek a szóban forgó fenntartások. Itt is és a konferencián is kifejtették, hogy bár technikailag úgyszólván minden megoldható az Interneten, az elkövetkező évek legfőbb problémája a hozzáférhető tartalom minősége lesz. Persze nem holmi cenzúrára gondoltak, de szükségesnek tartották a társadalmi ellenőrzés formáinak valamiféle közbeiktatását. Különösképpen ebbe az irányba mutattak az UNESCO-konferencián előadó-főszóvaló politológusok, egyebek mellett a világ egyik legrangosabb lapja, a *Le Monde Diplomatique* főszerkesztőjének polemikus főszóvalója.

A monacói konferencia ugyan még formálisan sem hozott határozatokat, de egybehangzó volt a vélemény, hogy az itt megkezdett eszmecserét társadalmi jelentősége miatt folytatni kell. Hogy ez valóban bekövetkezik-e, az egyfelől az UNESCO politikai határozottságán, másfelől a finanszírozás lehetőségén múlik.

Az Internet használatának határfoka – természetesen – nem mérhető egyformán a fejlett és a fejlődő országok körülményei között. Ez utóbbiakban a kulturális szféra nagy problémája az analfabetizmus. Ahol pedig az írás-olvasás elemeit már el is sajátították, még mindig hiányzik az olvasnivaló, a nemzeti nyelvű írásbeli olvasmányok kiadása, és a legbiztosabb hozzáférést garantáló könyvtári rendszer. Az Internet minden bizonnyal e probléma megoldásához is nyújthat segítséget, feltéve hogy megteremtik hozzá a szükséges technikai előfeltételeket, úm. a telefonvonalakat, a számítógépeket, a gépi adatbázisokat stb. Mindez együttesen és gyors ütemben aligha valósítható meg. A kívánatosnak jelzett változás jelképesen úgy is megfogalmazható, hogy a dinoszaurusz-effektust a Ganessa-effektusnak, azaz más szavakkal mondva: az óriási testen található aránytalanul kis fej jelenségét a normális test és a nagyságát illetően hozzá méretezett fej jelenségének kell felváltania.

(Ez a metafora az indiai mitológiából való.) A nevezett arányosuláshoz azonban az Internet önmagában nem elegendő, minthogy e régiókban a társadalom- és humántudományok jelentős mértékű felértékelődésén „áll a vásár”. A fejlődő országokban az antropológusok, vallástörténészek, pszichológusok, pedagógusok, szociológusok eddigieknél nagyobb arányú részvételére van szükség. Hozzájuk kell – kellene – csatlakoznia a közgazdászok, számítógépesek és általában a technikai személyzet csapatának, nem pedig megfordítva. A sorrendiség minden valószínűség szerint meghatározó lesz a jövőben.

Ami a fejlett országokat illeti, bennük az Internet továbbfejlődésének és elterjedésének voltaképpen különösebb akadályai nincsenek, sőt fokozatosan a lakosság intellektuális felkészítését is meg tudják oldani. Gazdaságilag-műszakilag pedig a gyártó világcégek minden bizonnyal gondoskodni fognak arról, hogy a technikai eszközök – kerül, amibe kerül – rendelkezésre álljanak. Ezt diktálja a piac.

## Záró gondolatok

Victor Hugo 1850-ben a francia nemzetgyűlésben így szólt: „a nép szívét össze kell kapcsolni az ország agyával”, amivel a könyvtárak elterjeszté-

sének gondolata párosult. Ma úgy mondanánk, hogy minél több számítógép legyen a nép körében. A kérdések kérdése, hogy ez mennyire szolgálja valóban „a nép szívének összekapcsolását az ország agyával”. Ehhez ugyanis nem elég a szakmai információ, nem kevésbé a kulturális színvonal emelése is szükséges hozzá, mégpedig az emberi magatartást is e kultúra részének tekintve. E vonatkozásban fontos annak fel- és elismerése, hogy az Internet alapvetően kommunikációs kultúra, de nem a kultúra maga, mint ahogy a kerék is közlekedési eszköz, nem pedig a láb pótlása.

E gondolatok részletezőbb kifejtését és terjesztését is szolgálja egy magyar-francia kutatócsoport által kezdeményezett, illetve a *Nemzeti Kulturális Alap* és a *Soros-alapítvány* által támogatott tv-fejlemény, az *Írás: tegnap és holnap* című Internet-folyóirat, amelynek első száma a közeli hetekben kerül képernyőre. A folyóirat előreláthatólag évi négy számmal jelentkezik.

Ilyetén felfogásban az írás-olvasás és ennek itt szinonimájaként használt könyvtár az Internettel kiegészíti egymást. Ne úgy képzeljük el az Internetet, mint egy repülőgépet, amely minél magasabban száll a fejünk fölé, annál kevésbé látható, annál inkább fikciósá válik. A korszerű jelszó ez lehetne: „Építsünk könyvtárakat, és használjuk, de abszolutizálás nélkül az Internetet.”

Beérkezett: 1997. V. 12-én.

## HUNGARODIDACT '97

### 4. Nemzetközi oktatási, oktatástechnikai és képzési szakkiállítás

**Budapest Vásárcsopont B pavilon, 1997. október 28–31.**

**SZAKKIÁLLÍTÁS** – 3 témacsoport közel 3000 m<sup>2</sup>-en

- Média Fair: a taneszközök világa (tankönyvtől a CD-ROM-ig)
- Student Fair: a továbbtanulás világa (gimnázium, főiskola, egyetem)
- Job Fair: a képzés és továbbképzés világa (nyelv- és távoktatás, szakmai képzés)
- mintegy 200 hazai és külföldi kiállító legújabb termékei, eszközei, szolgáltatásai, módszertani kínálata
- Infocentrum, Internet-Galaxis, Multimédia-Show

**KONFERENCIA** – mottó: Oktatás és képzés az információs társadalomban

- közel 40 előadás felső- és középszintű oktatásirányító szakemberek, önkormányzatok képviselői, iskolaigazgatók, szaktanárok, oktatástechnikusok és -technológusok számára

**További információk:** HUNGEXPO RT. (263-6077) és Hundedac Szövetség (138-2935)